Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989).
Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

La nova regió a final del segle XX

Paul Claval
Universitat de París-Sorbona

Què serà la regió, què seran les regions d'aquí a deu o quinze anys? El món en què vivim es transforma a gran velocitat. Les revolucions tecnològiques en el camp dels transports, que van començar fa més d'un segle, no han acabat de produir tots els seus efectes, i la mutació en el camp de les telecomunicacions, lligada a l'electrònica i a la informàtica modernes, fa possible el transport instantani a qualsevol punt del planeta d'uns fluxos cada vegada més importants de notícies o dades tècniques. La informàtica permet de millorar la productivitat i, al mateix temps, estalviar energia.

El món de la producció no és l'únic que evoluciona. Hom té més temps lliure, la vida activa comença més tard i acaba més aviat: les preferències individuals, les formes de sociabilitat, l'oci i la vida cultural determinen més que no abans les eleccions de la gent. A Occident, el progrés ha anat acompanyat d'una caiguda tan ràpida de la natalitat que l'envelliment de la població és cada vegada més espectacular.

Tot això influeix en l'equilibri de les localitzacions i en l'organització de l'espai. La nova regió, o les noves regions, serà la traducció del conjunt de les tendències que ja desvetlla l'anàlisi. Evidentment, altres factors intervindran com a conseqüència de les innovacions: és impossible d'avaluar-ne l'impacte en el món de demà. No obstant això, excepte en el cas d'una catàstrofe militar, només es pot tractar d'elements que influiran de manera negligible en les configuracions que es podran observar d'aquí a deu o quinze anys.

Què és una regió?

La regió és l'expressió dins l'espai de les relacions que els homes creen, de les agrupacions que aquestes fan néixer i de les solidaritats que en resulten —i que són més o menys presents en la consciència dels seus protagonistes. La vida de relacions s'inscriu en diverses escales, de tal manera que l'organització de l'espai s'inscriu en diversos nivells: hi ha petites regions, les que neixen dels ritmes i de les complementaritats de la vida quotidiana, i altres de més àmplies, que uneixen els ritmes que estan lligats per relacions de tipus diferent, no tan freqüents per als individus però que tenen sovint la mateixa importància.

La regió expressa relacions que en bona part s'organitzen espontàniament, sense regulació administrativa, sense voluntat política: és el resultat de les necessitats, de les preferències i dels costums dels individus, dels grups elementals i de les organitzacions. El seu perfil és conseqüència d'una gran quantitat de decisions independents però que no es combinen pas a l'atzar. Les conseqüències involuntàries d'eleccions individuals no coordinades desemboquen en un cert ordre econòmic, social i espacial: els límits del seu abast delimiten les àrees de sociabilitat i d'intercanvi, la recerca de l'eficàcia condueix a localitzar els punts de trobada en llocs centrals on es pot passar fàcilment d'un interlocutor a un altre. El joc dels mecanismes sòcio-econòmics no significa que la gent sigui passiva o indiferent. Les solidaritats que neixen de relacions regulars condueixen sovint a preses col·lectives de consciència: els qui es troben un mateix conjunt tenen el sentiment de pertànyer a un tot, conegut per un mateix nom. La consciència de formar un grup a vegades sobreviu als intercanvis i les interaccions que el van crear: la regió ha deixat de ser una realitat objectiva per convertir-se en una representació. I, per aquest motiu, té més coherència i estabilitat. Els qui en formen part intenten d'influir en els esdeveniments. Desitgen ser consultats i representats i busquen aconseguir poders concrets de decisió. La imatge col·lectiva de les regions influeix aleshores en els mecanismes que les fonamenten o que les transformen: una certa estabilitat hi apareix fins i tot quan les condicions materials haurien de conduir a mutacions.

Per governar un territori cal controlar-lo: l'Estat, doncs, no és mai indiferent a les regions que han aparegut espontàniament. La tasca de vigilància s'alleugereix si l'Estat dibuixa les circumscripcions administratives respectant les àrees on la gent se sent solidària i freqüenta els mateixos llocs centrals. El poder, és clar, té la possibilitat de no tenir en compte els agrupaments naturals: les circumscripcions que dibuixa tenen capitals que són freqüentades necessàriament per tots aquells que tenen contacte amb l'Administració. Quan l'Estat esdevé distribuïdor d'una varietat creixent de béns públics, augmenten les relacions que els serveis administratius han conformat directament. D'aquesta manera, l'Estat pot esdevenir un dels factors essencials que dibuixen les regions.

L'articulació de l'espai en regions és, a la vegada, el resultat de mecanismes que conformen les relacions sòcio-econòmiques, de solidaritats que les mateixes regions acaben per crear i del joc més o menys arbitrari dels governs que delimiten les circumscripcions administratives i els poders específics de les autoritats locals. Les formes d'organització espacial que expressen

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989).
Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

la vida de relació poden ser conformades tant per l'activitat dels poders públics centrals com per les aspiracions d'aquells que tenen el sentiment de formar un conjunt coherent.

Les relacions per les quals s'interessen els geògrafs posen en joc tant els individus com les empreses. Les empreses tenen relacions amb la clientela final, o entre elles mateixes. S'inscriuen, aleshores, en un mateix procés de producció i estan lligades per la circulació dels components necessaris per a la fabricació del producte. En aquest cas, l'espai englobat és sovint molt ampli: des que els transports deixen de ser massa cars, els mercats arriben a tenir dimensions considerables, nacionals o internacionals. La localització de les empreses es fa en relació amb el conjunt de proveïments, amb les seves possibilitats d'èxit i amb els interlocutors que intervenen en la distribució. Tan aviat com es deixa el món de l'autarquia, les relacions econòmiques i les regions que aquestes contribueixen a dibuixar deixen d'estar inscrites en un espai indiferenciat: no tenen els mateixos caràcters si ens trobem lluny o a la vora dels nusos on conflueixen ordres i informacions. Les regions es desenvolupen en un espai estructurat per camps; les densitats varien entre les zones privilegiades i els sectors mal situats. Les dimensions mínimes indispensables per reunir una certa massa de participants varien de la mateixa manera.

La producció final de les empreses està destinada essencialment als individus: l'estructuració dels espais de distribució és, des de fa molt de temps, un dels factors fonamentals de formació de les entitats regionals: per abastar un territori extens calia, i encara cal a vegades, disposar d'una xarxa jerarquitzada de relès que permetin de concentrar les ordres vingudes de tot arreu en un nombre decreixent de punts, i que facin possible també la repartició de les trameses cap a un nombre creixent de destinacions. Uns quants productes tenen un preu suficient perquè els qui els compren també facin un desplaçament important per tenir una àmplia possibilitat d'elecció. Les relacions de les empreses amb els individus influeixen, doncs, de dues maneres en l'estructuració de l'espai: imposen una jerarquia de relès de majoristes i semimajoristes i fan aparèixer una jerarquia de llocs de compra, instal·lats sovint en els mateixos punts que la primera però amb funcions diferents.

Hi ha empreses que venen serveis. Les que els destinen a les empreses són atretes cap als nusos del sistema econòmic. Les que els venen als individus entren en la lògica de tota distribució: ser prou a prop dels clients i situar-se de manera que en tinguin prou per a un volum de negoci suficient. Segons Christaller, es tracta d'un dels principis que estructuren les xarxes urbanes i condueixen a crear unes regions polaritzades al voltant de les ciutats.

Les relacions purament socials no ajusten necessàriament en els mateixos marcs que les relacions econòmiques. Sovint impliquen ritmes que prohibeixen desplaçaments molt llargs a aquells que hi participen: no es poden fer centenars o milers de quilòmetres per participar en les cerimònies de la religió en què hom creu, o per assistir a un espectacle. Així doncs, les regions que neixen d'activitats culturals són sovint més petites que no les que articulen els espais econòmics. En el camp dels espectacles o de l'oci, això volia dir que els teatres o les sales de concert havien de —i han de— comptar essencialment amb la clientela local. Hi ha una jerarquia en aquest camp, però no tradueix l'abast desigual dels públics: és conseqüència de la concentració desigual de les clienteles potencials. Una capital veu florir totes les formes de la vida cultural segons el nombre de gent amb ingressos elevats i bon nivell d'instrucció que hi habiti. En aquest camp, doncs, hi ha desigualtats que són més aviat resultat de la natura de les aglomeracions humanes, que no pas dels límits del seu abast.

Per comprendre el que seran les regions del demà, és important veure com les mutacions actuals modifiquen el pes dels diversos factors que contribueixen a estructurar els feixos de relacions en organitzacions especials.

Les estructures de la regió en l'Estat industrial

Per mesurar l'amplitud de les transformacions és útil precisar la situació des del principi. Mirem com era l'organització de l'espai als països industrials la vigília i l'endemà de la Segona Guerra Mundial.

En un primer estadi, els circuits econòmics ja són en bona part internacionals, però els processos de producció continuen implantats en un sol Estat: el que hom exporta són productes acabats, i el que hom importa són matèries primeres i energia. El comerç de semiproductes i de components és essencialment nacional: encara és difícil d'estructurar una empresa amb agències escampades per un gran espai! Per controlar-ho tot, val més tenir tots els elements de la cadena productiva en un àmbit d'alguns centenars de quilòmetres al voltant de la seu social. És això, i també la preocupació d'abastar el mercat amb les despeses mínimes i amb les millors informacions, el que condueix a l'acumulació de les operacions de transformació a les àrees «centrals», mentre que els sectors perifèrics només retenen les activitats primàries: l'agricultura, l'extracció de minerals, la producció d'energia. L'organització regional del món industrial es caracteritza, doncs, en un primer moment, pel constrast entre les acumulacions complexes que caracteritzen el centre i les orientacions especialitzades i generalment menys pobladores dels marges.

A una escala més gran, la divisió en regions està determinada bàsicament per les necessitats de la distribució, la qual cosa explica la jerarquia d'àrees polaritzades al voltant de grans centres de distribució —que són, també, els llocs on hom pot tenir accés als serveis més escassos.

A una escala molt més gran, totes les regions determinades per la sociabilitat no econòmica són de dimensió reduïda. La revolució dels transports encara no ha modificat de manera substancial la mobilitat individual. Al camp, l'essencial d'allò que no és econòmic continua tancat en el marc de la comunitat local, del poble, del municipi. A la ciutat, els transports públics ja han ampliat l'àrea dels desplaçaments quotidians: tant per a les activitats socials com per al treball, ara són àrees de 10, de 20, de 30 km o més de radi, al llarg dels eixos equipats, les que participen en la vida col·lectiva.

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989). Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

Totes les ciutats es beneficien de manera idèntica de les possibilitats així ofertes? No: la seva desigualtat ve donada per les diferències d'ingressos; són, generalment, més elevats a les aglomeracions de les regions centrals que no pas a les de la perifèria de cada nació.

L'organització de conjunt està dominada per les activitats productives: la vida activa comença de jove i es prolonga fins a una edat avançada, la qual cosa limita el nombre dels qui poden instal·lar-se on volen, sense imposicions professionals. Només se n'escapen una minoria de pensionistes i, per un període anual encara bastant breu, els beneficiaris de les vacances pagades. Els espais turístics s'organitzen al mar, a la muntanya, en llocs on el clima és agradable i els records històrics rics. Allà, i només allà, en espais perifèrics allunyats de les àrees centrals on s'acumulen homes, màquines i capital, poden néixer espais de consum d'un alt nivell, regions amb possibilitats diversificades.

La població ja està àmpliament urbanitzada, però les densitats rurals encara són suficients per donar vida a uns serveis elementals i exigir una trama regular de llocs centrals jerarquitzats.

Les estructures del món industrial s'instal·len ràpidament. A les àrees centrals, on les fàbriques es multipliquen i els homes s'acumulen, sovint les regions ja no tenen cap relació amb les del món tradicional. Però la història d'aquestes acumulacions molts vegades és massa breu perquè les consciències regionals estiguin gaire desenvolupades. El sentiment social és més fort cap a la classe o grup professional que no pas cap a les entitats territorials. Als espais perifèrics, les xarxes urbanes s'han densificat arran de la modernització de l'economia, però generalment no hi ha hagut cap transformació de les jerarquies urbanes ni de les estructures de relacions anteriors: les antigues solidaritats regionals assumeixen els nous problemes. Als espais perifèrics és on són més populars els moviments regionalistes, encara que sigui en zones industrials o urbanes del centre, on el control mesquí per part de les administracions pot esdevenir realment molest.

Les societats industrials són, potser, fins a la Gran Crisi, aquelles on les forces sòcio-econòmiques autònomes han tingut més possibilitats de donar forma als espais regionals: les concepcions liberals dels governants s'oposen a les intervencions i limiten els controls —encara que a vegades siguin més pesants que no es pensa, almenys en un país com França. Els béns públics distribuïts encara són relativament poc nombrosos. Les ideologies racionalistes limiten, en el camp polític, la audiència dels moviments regionalistes. La majoria de la gent creu en el progrés, i accepta l'organització de l'espai que n'és conseqüència. Les estructures territorials que neixen són aquelles que encara testimonien els paisatges de les nostres ciutats o de les nostres regions rurals. Però l'organització espacial actual és diferent i ens condueix ràpidament —en un termini de 10, de 15 o de 20 anys— cap a equilibris fonamentalment nous.

Les noves regions

Progrés i organització de l'espai

Les conseqüències del progrés en l'organització de l'espai són múltiples. Depenen de l'augment de la productivitat, de la millora dels transports —i més particularment dels transports de proximitat, i dels transports ràpids de llarga distància— i de les possibilitats que ofereixen els nous mitjans de comunicació.

L'augment de la productivitat —que deixa de ser resultat, essencialment, d'un consum creixent d'energia— allibera la mà d'obra en els sectors on la demanda queda estancada o en aquells on augmenta relativament poc: l'agricultura, en primer lloc, i la indústria. Això condueix a un desplaçament de l'activitat cap al sector terciari, on les necessitats són considerables. Dins mateix de les granges, de les fàbriques, el temps que es dedica a adquirir informacions, a preparar decisions, a gestionar-les, a establir les diverses relacions augmenta sens parar: la part repetitiva i fatigant de les operacions és assumida per màquines com més va més automatitzades i d'un control més assequible. Els obrers de veritat es destinen més aviat al manteniment, a la reparació o bé a la instal·lació dels equipaments que no pas al funcionament.

Les qualificacions exigides a la mà d'obra s'enriqueixen, la qual cosa exigeix una escolarització més llarga. Els guanys de productivitat fan possible, per altra banda, que s'escurci sensiblement la vida activa.

La població agrícola disminueix, les masses obreres també, encara que no tan ràpidament. La seva localització canvia: això ve donat per les noves possibilitats que s'ofereixen a les empreses, ara que els transports aeris aproximen els continents, i que les informacions, sigui quina sigui la quantitat d'informació, arriben instantàniament a tot arreu.

Els factors que impedien la dispersió de les sucursals han desaparegut. Abans del regne de la informàtica i de les telecomunicacions, cada sucursal tenia l'obligació de recollir, d'acumular i de tractar les informacions que li concernien: només es transmetia al centre de decisió el resum d'allò que havia estat posat en evidència: les despeses de transport de les dades eren elevades, la seva transmissió era lenta. Els responsables locals de les sucursals d'una empresa disposaven, doncs, d'un poder d'apreciació considerable: podien silenciar alguns fets, o subratllar-ne d'altres. La imperfecció dels sistemes de transmissió de les dades creava una tendència espontània al distanciament de les organitzacions. Bona part de l'energia de les empreses servia per evitar aquestes desviacions: era important que les sucursals restessin a prop de la seu per poder-les inspeccionar fàcilment —dues o tres hores de viatge en cada sentit constituïen, ben sovint, el límit que gairebé ningú no gosava superar.

La informàtica, juntament amb les telecomunicacions, capgira aquests equilibris de localització: és fàcil enviar i acumular en un punt qualsevol d'un sistema les dades adquirides en un altre lloc, sigui quina en sigui la distància. Les sucursals perden, així, el privilegi que tendia a donar-los una certa autonomia respecte a la seu. És gairebé impossible d'amagar allò que passa. Les inspeccions inopinades han deixat de ser indispensables.

Això hauria hagut de conduir a la dispersió total de les sucursals, ja que cada empresa tendeix a buscar el lloc que fa possible la realització de cada etapa del procés de producció en les millors condicions. L'evolució no

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989). Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

ha estat així: allò que compta en el món modern és la facultat d'adaptació a un mercat volàtil. Les empreses, doncs, tenen interès a mobilitzar totes les energies: esperen que cada sucursal participi en l'esforç d'innovació. Això modifica l'estil de les relacions: abans, d'un nivell a un altre viatjaven les ordres i les memòries —és a dir, missatges simplificats i fàcils de codificar i de confiar a uns mitjans de transmissió a distància. Avui, cal captar una inspiració sovint fugitiva; la direcció necessita avaluar sense parar les proposicions que rep de la base, necessita induir tots els nivells a la invenció. Les relacions i els contactes directes es fan aleshores indispensables per evitar els errors d'apreciació. Les sucursals d'una empresa, doncs, poden dispersar-se en espais ingents, però han de ser ràpidament assequibles als executius i als tècnics, que les han de visitar sovint.

Les localitzacions industrials han deixat de dependre de les zones centrals d'espais fàcilment abastats: per a la majoria dels productes d'alt valor afegit que produeixen les indústries modernes, allò que es guanya pel fet d'instal·lar-hi l'empresa ha esdevingut negligible —i en resulta més que compensat per uns costos de producció anormalment elevats. Així doncs, les empreses s'articulen al voltant d'una xarxa de contactes ràpids a llarga distància, la dels grans aeroports. Aquests es poden dividir en tres classes: els nusos majors de les relacions internacionals a partir de les quals és possible atènyer fàcilment qualsevol destinació mundial, els grans aeroports regionals, ben relacionats amb un o diversos aeroports del nivell superior, els petits aeròdroms, que no tenen connexions ràpides ni nombroses amb els centres més grans.

L'antiga imatge dels camps centre/perifèria que es podia trobar en tots els espais desenvolupats —i que, en una altra escala, es trobava en contrast entre els països industrialitzats i el Tercer Món— és substituïda per una xarxa mundial sense centre ni perifèria —i unes xarxes nacionals que s'articulen segons els mateixos principis: el que compta és el volum de relacions generades per tal o tal altre centre i la posició que deté en l'escala de les accessibilitats aèries.

Les transformacions tècniques, doncs, han alterat profundament la naturalesa de les relacions de producció i de les organitzacions regionals que van crear. S'han desfet moltes de les solidaritats productives a escala local i regional que cimentaven les regions industrials. Només hi ha un cas en què sobreviuen a les evolucions actuals: és quan les petites o mitjanes empreses creen un conjunt especialitzat en el qual les adaptacions i els reajustaments són més fàcils que no pas en grans estructures ossificades. El «districte industrial», per usar l'expressió que els teòrics de l'acumulació flexible van manllevar d'Alfred Marshall, s'integra amb facilitat en la trama d'espais afavorits per les relacions modernes.

La irregularitat dels espais productius ha esdevingut extrema: la gran majoria dels centres de decisió i d'investigació i dels serveis centrals de les empreses es troben a les metròpolis, directament interrelacionals a escala mundial. Les activitats industrials s'estableixen preferentment en un radi d'una hora al voltant dels aeroports de segon nivell. I la resta? El seu pes perd cada vegada més importància en el camp de la producció: l'agricultura només ocupa una fracció minúscula de la població, i les activitats de servei estan lligades, només en part, a les empreses industrials, a les quals proporcionen consell i peritatge. L'espai, doncs, es reduiria a dos nivells d'articulació, les metròpolis i els grans centres regionals de segon nivell esparsos enmig d'amplis espais gairebé despoblats, si l'evolució moderna no tingués altres conseqüències. Un dels problemes amb què topen la majoria dels països industrialitzats és el dels espais abans molt poblats que la recent evolució ha despoblat i privat de tota activitat productiva: no hi ha recursos minerals i l'agricultura hi troba condicions que no li permeten de produir per als mercats mundials.

La nova estructura dels espais de consum

L'evolució de les tècniques de transport ha capgirat les condicions en què es desenvolupa la vida quotidiana i s'efectua el consum. La feble mobilitat quotidiana tancava l'existència de tothom en un cercle estret de tres o quatre quilòmetres de radi com a màxim. Per assegurar el consum, calia portar els productes i serveis desitjats molt a prop dels consumidors: això explica l'estructura jeràrquica de les xarxes de distribució i el joc dels majoristes i dels semimajoristes, indispensables per assegurar una irrigació tan fina.

El tramvia i la via ja havien eixamplat el radi dels desplaçaments per la ciutat, però només al llarg d'eixos convergents cap al centre: les ciutats havien crescut, però sense que l'estructura en resultés fonamentalment modificada.

L'automòbil capgira tot això: el radi que cadascú pot assolir en una hora s'allarga —és de 30 o 40 km, en comptes de 3 o 4—, la qual cosa multiplica per cent les superfícies obertes a la interacció al voltant de cadascú. Els desplaçaments ja no són necessàriament canalitzats cap als barris centrals, sinó que poden obrir-se en totes direccions. La congestió dels barris de negocis accelera l'evolució: totes les activitats que ja no tenen una necessitat imperiosa de centralitat s'instal·len allà on els terrenys abunden, i queden, alhora, a l'abast dels treballadors o dels clients.

El graó bàsic de la vida quotidiana, doncs, s'ha modificat més en mig segle que no ho havia fet des dels orígens. Els entorns limitats han desaparegut davant noves formes de mobilitat: les condicions solament no s'han modificat per als infants, els ancians i els invàlids, als quals a vegades anomenem els nous captius.

La mutació dels espais quotidians de vida opera tant a la ciutat com en el camp. Les antigues oposicions s'esborren de sobte: la gent que viuen a prop de les ciutats sovint hi treballen, i hi fan la compra i els seus tràmits en les mateixes condicions que els ciutadans. És la fi dels pagesos, del terrer i és el principi de l'inflament de les zones suburbanes i de les zones «rurbanes» (sic): arreu on la densitat de població és superior als 200 habitants per quilòmetre quadrat, els serveis assegurats assoleixen un nivell urbà. No obstant això, en aquests suburbis sense personalitat hi falta alguna cosa per poder-los assimilar a les ciutats d'abans: un centre en relació al qual tot s'ordena. Aquí, no hi ha cap lloc central dominant, sinó una xarxa de centres comercials, de zones de feina, de barris d'esbargiment, d'espais verds i d'oci que permetin a cadascú de tro-

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989). Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

bar al seu abast allò que necessita, però sense que mai no sigui possible marcar-ne uns límits concrets. La ciutat tradicional responia a un cert ordre, tenia una estructura clara; els nous espais que floreixen on la densitat ho fa possible semblen amorfs. Els nusos que els estructuren no són prou ben jerarquitzats perquè un d'ells s'imposi. Els fluxos que els animen són tan envitricollats que és difícil definir-hi unes zones polaritzades amb fronteres concretes. El grau elemental de la vida regional ha crescut: ja no és el municipi d'abans, és un conjunt molt més extens, però que mai no se sap com delimitar. Intentar dividir-lo en subespais que corresponguin a les freqüentacions quotidianes dominants de tal o tal altre grup de població pot tenir un cert sentit per a l'Administració, però el treball no és mai satisfactori, ja que el nombre dels lligams que desborden les unitats així obtingudes és molt considerable: la fracció d'aquells que van a treballar lluny és massa important. Quan s'opta per mantenir unes articulacions administratives força petites, s'afavoreixen les estratègies egoistes per part de grups privilegiats millor representats aquí o allà. Quan s'amplien més les àrees, es perd tot contacte amb els espais on es desenvolupa en realitat la vida quotidiana i amb les motivacions que poden tenir els ciutadans per interessar-s'hi.

L'ampliació de les àrees de mobilitat quotidiana no és l'única mutació que marca el vessant de consum de la vida. En el camp geogràfic el consum apareix, excepte per a una minoria de pensionistes, com un apèndix de la producció: abans hom vivia a prop de la feina; allí hom gastava la major part dels ingressos, o bé als nuclis immediatament superiors de la jerarquia urbana on trobava allò que les botigues i els serveis locals no podien oferir. La desconnexió entre producció i consum ha fet un salt considerable amb la instal·lació de sistemes sofisticats de seguretat social. Una part del profit de les activitats productives es redistribueix en forma d'assegurança per malaltia, de subsidis familiars, de pensions —i sovint, per l'intermediari de la fiscalitat, en forma de beques i de facilitats més grans d'accés a l'ensenyament, per exemple.

El pes de les zones turístiques era força modest en les nacions industrialitzades de fa mig segle. Avui, el volum de les transferències ha esdevingut tan elevat que les comunitats, cada vegada més nombroses, es desenvolupen en sectors poc productius. En la mesura que aquestes zones gaudeixen d'un medi agradable, i que estan ben comunicades gràcies als mitjans de transport moderns, especialment l'avió, esdevenen també necessàriament atractives per a certes activitats productives. Certes perifèries d'ahir emparen, avui, alguns dels centres més dinàmics del món modern. Però la imatge dels «Sunbelts» no ens ha d'il·lusionar: no tots els territoris càlids, assolellats, agradables d'un país veuen accelerar el creixement d'aquesta manera. Només són sectors limitats, els que es troben a prop dels grans aeroports i que, per tant, estan desarrelats.

Els problemes de les noves organitzacions regionals

Les estructures regionals que prevalien fa mig segle a Europa eren força tranquil·litzadores: a tots els espais perifèrics poc industrialitzats, s'inscrivien en uns marcs sovint multiseculars, i es podien reinterpretar en funció de les noves necessitats de la vida d'intercanvi. Pel que fa als sectors centrals, la imatge era més confusa, però a tot arreu les densitats eren prou importants i els contrastos prou febles perquè hom tingués la impressió que una mateixa xarxa administrativa i un mateix tipus d'entitats polítiques locals es podien aplicar a la totalitat de l'espai. Tot això està a punt de desaparèixer.

Abans de la revolució dels transports, la major part dels intercanvis es feien a curta distància, de tal manera que les relacions de producció eren fonamentals en el conjunt de les relacions que constituïen les organitzacions regionals. En ple apogeu de la industrialització, en la primera meitat del segle XX, els productes ja tenen mercats d'àmbit nacional o internacional. Només les relacions de recollida de les produccions disperses i de distribució de totes les altres s'inscriuen encara en les escales regionals —amb l'excepció, ja assenyalada, dels «districtes industrials», que tenen menys importància arran del desenvolupament de la gran empresa. En les societats postindustrials en les quals entrem, els circuits econòmics són internacionals. Les cadenes de producció s'escampen per països sovint llunyans entre si. La distribució s'inscriu també en uns espais molt amplis. Ja no ha de recolzar-se com abans en la jerarquia complexa de majoristes i semimajoristes, que era indispensable per apreciar la demanda i per repartir els articles en un món on les comunicacions eren encara difícils. Avui, cada punt de venda pot entrar en comunicació directa amb la fàbrica que el proveeix: es poden evitar així unes immobilitzacions inútils, unes acumulacions costoses de gestionar i les ruptures de proveïment. Les xarxes de distribució comporten menys nivells que abans: un dels elements de les estructures regionals d'ahir s'enfonsa.

¿Vol dir això que les realitats regionals han esdevingut indiferents al bon funcionament de les activitats productives? No. Perquè els negocis prosperin és indispensable que les persones que aquestes mateixes activitats utilitzen trobin *in situ* els serveis, l'oci i l'ambient sense els quals no podrien realitzar-se. Com que cada vegada hi ha més dones que treballen, les parelles prefereixen viure dins un mercat de treball prou ampli i prou diversificat per no haver-se de separar. Però hi ha un altre factor: els establiments industrials o de servei demanen un entorn de qualitat si es vol que siguin eficients i innovadors. Això és un dels reptes de la regionalització actual: ¿com es poden dibuixar unes circumscripcions administratives que permetin resoldre aquest problema econòmic? A quin nivell territorial s'han de confiar els poders indispensables per a l'organització de l'espai? Una excessiva fragmentació no permet crear entitats prou potents i dotades de mitjans suficients per animar una zona. Unes circumscripcions massa àmplies condueixen sovint a negligir les potencialitats d'una part de l'espai, a sacrificar alguns grups humans.

Les noves regions ja no deuen tant com abans els seus contorns a les relacions que neixen de la vida econòmica, particularment de la producció. Això no vol dir que l'estructuració regional de l'espai sigui indiferent al dinamisme, a la innovació, al creixement —sinó que aquesta vegada el que està en joc són molt més les condicions de la creativitat i les xarxes locals en les quals

Jornades sobre la regionalització del territori i els ens intermedis, organitzades per la Societat Catalana de Geografia (Barcelona, 1989).
Barcelona: Diputació de Barcelona, 1990.

es recolzen que no pas la divisió de tasques entre establiments i l'accés als béns.

Amb una població que té desplaçaments quotidians cada vegada més amplis, l'estructuració dels espais administratius planteja un altre problema: la repartició de les imposicions col·lectives. És temptador, per a alguns, el fet de participar en la vida d'una entitat i eludir els costos que n'implica el funcionament. Com més petites són les circumscripcions administratives en relació amb els espais de desplaçament dels treballadors o amb els moviments motivats per la compra, per l'oci o per les diverses formes de la sociabilitat moderna, més risc d'explotació tenen. Es pot exercir en diversos sentits: una població assistida molt àmplia pot influir en la majoria que té el poder i exigir-los uns nivells de taxes que desanimin i facin fugir empreses i contribuents acomodats. A l'inrevés, gent acomodada pot instal·lar-se en unes comunitats privilegiades, protegir-se contra els indesitjables amb mesures de *zoning*, beneficiar-se de serveis absents en altres llocs i negar-se a pagar per la col·lectivitat. Les circumscripcions administratives de base eren, i són encara en alguns països, hereves dels municipis rurals d'abans: un radi d'alguns quilòmetres, alguns centenars, mil o dos mil habitants com a màxim! Això ja no té res a veure amb l'escala local actual.

Els contrastos creixents de densitat i l'ampliació necessària per a unes finalitats de justícia social de les circumscripcions elementals planteja, malgrat tot, un problema d'ordre territorial: què s'ha de fer amb les àrees on la població ha esdevingut molt dispersa? Quina utilitat es pot donar als espais que ja no són necessaris per a l'activitat agrícola i ramadera? Fins i tot quan les circumscripcions són més àmplies, en aquests medis només agrupen efectius irrisoris. ¿Se'ls pot confiar la responsabilitat d'espais desmesurats i que són en realitat tan indispensables a les zones veïnes de forta densitat com a les poblacions locals? De quins mitjans disposaran les autoritats locals en aquestes zones gairebé buides? I ¿es pot admetre que algunes porcions del territori, sota el pretext que no estan prou poblades, s'escapin del dret comú? El problema ja existeix: és el que planteja, una mica a tot arreu, la gestió dels parcs naturals!

Conclusió

La regió de l'any 2000? El termini és massa pròxim perquè difereixi gaire del que és avui. Però les evolucions són ràpides i es poden distingir les tensions i els problemes que en resultaran: altres oposicions substitueixen les clàssiques entre centre/perifèria. Les antigues regions urbanitzades i industrialitzades perden els seus privilegis, però no és pas, com s'havia imaginat cap a la fi dels anys seixanta, per deixar lloc a un moviment general de contraurbanització i a un retorn cap a unes reparticions més regulars. Els contrastos de densitat es mantenen i es fan més aguts —fins i tot si les tasques de forta concentració estan més diluïdes a causa de l'amplitud més gran dels moviments quotidians. En una economia ampliada, europea o mundial, els conjunts dinàmics són els més directament connectats amb el conjunt de les xarxes mundials de relacions: d'aquí ve la tendència a la concentració de les activitats a les aglomeracions urbanes millor relacionades amb altres grans metròpolis. Ja no hi ha cap centre, ja no hi ha perifèria, és cert, sinó un mosaic de sectors urbans o «rurbans» (sic) de forta densitat, i de zones gairebé buides.

En aquest nou context, les trames regulars de divisió regional que revelaven les anàlisis del passat desapareixen. En un cas extrem, només les circumscripcions administratives continuen essent regulars, però el seu contingut varia de tal manera d'un punt a l'altre que ens podem preguntar si el principi de compartició i d'igual competència guarda encara un sentit. La regió de la fi del segle XX es constitueix a vegades a base de zones de forta concentració de població, a les quals és important de conferir prou iniciatives perquè s'adaptin constantment a una conjuntura econòmica canviant i a una competència feroç. Aquesta regió també està feta de taques buides a les quals no es poden atorgar els mateixos drets i les mateixes competències, ja que els mitjans locals són escassos. L'evolució de les organitzacions regionals imposa, doncs, que es repensi el conjunt de les estructures territorials dels països urbanitzats i industrialitzats.